

הגמרא מביאה ברייתא שמספרת שבזמן רבי אליעזר ורבי עקיבא היה בצורת ולא ירדו גשמים. ירד רבי אליעזר בן הורקנוס לתיבה כשליח ציבור ולא נענה. ירד רבי עקיבא אחריו לש"צ נענה וירדו גשמים. החכמים שהיו שם היו מדברים בניהם שר"ע יותר גדול מרבי אליעזר, אך יצאה בת קול ואמרה: לא שרבי עקיבא גדול מרבי אליעזר, אלא נענה רבי עקיבא משום שהוא מעביר על מידותיו, ורבי אליעזר אינו מעביר על מידותיו.

בעל הראשית חכמה (שער ג אות ח) וכן המבי"ט (ב"א שער התשובה פ"ד) מבארים את המושג 'מעביר על מידותיו' ועולה מביאורם שתי שאלות:

1. האם רבי אליעזר לא היה מעביר על מידותיו? האם היה קפדן? (עפ"י הראשית חכמה).
2. משום שר"ע מעביר על מידותיו ור"א לא, ודאי שגדול הוא מר"א! מדוע הבת קול הכריזה שר"ע לא גדול מר"א?

ננסה להבין בע"ה מי היה רבי עקיבא ודרכו נבאר מהו המושג מעביר על מידותיו.

בגמרא בפסחים בסוגיית 'עמי הארץ' מופיעה מימרא מפתיעה של ר"ע על עברו (מט):

תניא, אמר רבי עקיבא: **כשהייתי עם הארץ אמרתי: מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור**. אמרו לו תלמידיו: רבי, אמור ככלב! - אמר להן: זה - נושך ושובר עצם, וזה - נושך ואינו שובר עצם.

ר"ע מעיד על עצמו שהיה עם הארץ, לא סתם עם הארץ אלא אלים כלפיי ת"ח. הגמרא בכתובות מספרת על ר"ע מצד אחר (כתובות סב):

ר"ע רעיא דבן כלבא שבוע הוה, חזיתיה ברתיא דהוה צניע ומעלי (צנוע ומעולה), אמרה ליה: אי מקדשנא לך אזלת לבי רב? אמר לה: אין. איקדשא ליה בצינעה ושדרתיה.

ר"ע גם כאן היה עם הארץ, אך בעל מידות. לכאורה סתירה בין הגמרות, וכך שואלים התוספות (שם ד"ה דהוה):

דהוה צניע ומעלי - והא דאמר באלו עוברין (פסחים מט): אמר ר"ע כשהייתי עם הארץ הייתי אומר מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור משמע דלא הוה מעלי?¹

הגמרא בשבת (קכז:) מספרת סיפור מדהים, על אדם שעבד אצל בעל הבית במשך שלוש שנים, וכשבא לקבל משכורתו אחרי שלוש שנות עבודה, אמר לו בעל הבית שאין לו כסף להביא. אפילו שראה אותו אדם שיש לו מטלטלים, ותבואה וקרקעות, אמר לו בעל הבית שאין לו. אותו האדם הלך לביתו ללא ויכוח, ודן את אותו בעל הבית לכף זכות, שאולי באמת הקדיש כל ממנו לשמיים. וכך היה.

רב אחאי גאון חושף לנו מי היה האדם, ומי היה בעל הבית (שאלות שמות שאלתא מ):

דתניא הדין את חבירו לכף זכות דנין אותו מן השמים לכף זכות **ומעשה ברבי עקיבא בן יוסף** שהיה מושכר אצל **רבי אליעזר בן הורקנוס** ועשה עמו שלש שנים כשבא ליפטר ממנו בערב יום הכפורים אמר לו תן לי מעותי ואלך ואפרנס את אשתי ואת בניי אמר לו אין לי מעות שאתן לך והיה רואה מעות בידו..

הרמ"ע מפאנו מבאר שכל הסיפור הנ"ל חל בעוד רבי עקיבא עם הארץ (שו"ת סימן סג):

בעובדא דפ' מפנין קכ"ז מאותו בעל הבית ומנו רבי אליעזר הגדול שכבש שכר שכיר ומנו רבי עקיבא, כדמפורש בשאלות, **ואין ספק שאירע זה בזמן שהיה עם הארץ** ויש ללמוד מהאי עובדא כמה צניע ומעלי הוה גם בעת ההיא שככה היה דן לכף זכות על כל דבר ודבר את בעל הבית גם האמתלא האחרונה שהקדיש מטלטליו לשמים.

¹ התוספות מתרצים בשם ר"ת, ששנא ת"ח כי היו יהירים ושונאים עמי ארצות אך חוץ מזה היה צנוע ומעלי וזה לשונו: "איכא למימר דהתם לאו משום שהיה שונא תלמידי חכמים אלא משום שהי' סבור **שמתגאין על עמי הארץ מפני תורתן** והיו תלמידי חכמים שונאים אותם וגם משום שלא היו מניחין אותם ליגע בהם כדאמרינן (חגיגה דף יח:) בגדי עם הארץ מדרס לפרושים אבל מכל מקום שומר מצות היה, רבינו תם."

רואים בכל הסיפורים, שר"ע היה עם הארץ אלים, עם הארץ צנוע ומעולה, עם הארץ שדן לכף זכות בצורה פלאית, ור"ע שאנו מכירים אבי תורה שבע"פ ות"ח עצום (מנחות כט:). רואים שר"ע עבר **תהליך** וכך מבאר הריטב"א (כתובות סב:):

חזיתיה ברתיה דהוה צניע ומעלי. וא"ת והא אמרינן (בפסחים מט:) אמר ר"ע כשהייתי עם הארץ הייתי אומר מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כחמור, **ויש לומר שזהו קודם לכן אבל אחרי כן חזר למוטב שהיה צנוע ומעלי ואחרי כן קבע עצמו לתורה כדאיתא הכא.**

ר"ע עבר תהליך, מאדם אלים וקשה, לאדם צנוע ומעולה, ולאחר מכן ת"ח ענק.

וכך מבאר המבי"ט את המושג 'מעביר על מידותיו' שבזכותו ירדו גשמים (שער התשובה פרק ד):

אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו, **שתהיה הכוונה כי ר"ע היה מעביר על מדותיו, שהיה טבעו מוכן לחטוא בחטאים שאין השכל מרחיקם, ועב"ז לאהבת השם היה מכניע יצרו ומעביר על מדותיו אלו, ורבי אליעזר היה בטבעו מוכן לעבודת בוראו, ולא היה צריך להעביר על מדותיו, כי כלם היו מכוונים לעבודת בוראו, עם היות מעשי שניהם ופעולותיהם שוות.**

ר"ע שבר את המידות הרעות שלו, על כן תפילותיו נשמעו. לא שהיה גדול מר"א בעבודת ה', אלא העבודה הקשה להפוך מעם הארץ עד ת"ח היא שהקנתה לו את הזכות הזו.